

VRIJEDNOSTI KAO PREDIKTORI STAVOVA I PONAŠANJA: POSTOJI LI UTJECAJ REDOSLIJEDA MJERENJA?

Ivana FERÍĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Željka KAMENOV
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 159.923.33.072(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 19. 6. 2006.

Nalazi nekih novijih istraživanja upozorili su na mogućnost da vrijednosni sustav pojedinca nije potpuno stabilan, već da u velikoj mjeri ovisi o situacijskom kontekstu. Cilj ovoga rada bio je ispitati jesu li vrijednosti mjerene pod utjecajem određenoga konteksta bolji prediktor stavova nego vrijednosti mjerene na "klasičan način" (bez utjecaja konteksta). Istraživanje je organizirano prema kvaziekperimentalnom nacrtu, s četiri tretmanske i četiri usporedne skupine. U prvome dijelu ispitivanja na svim skupinama ispitanika primijenjen je samo Schwartzov upitnik vrijednosti, kako bi se odmjerili vrijednosni prioriteti ispitanika prije bilo kakve intervencije. U tretmanskim je skupinama prije drugoga mjerenja vrijednosti primijenjen po jedan od upitnika stavova i ponašanja odabranih za stvaranje specifičnoga konteksta, dok su u usporednim skupinama isti upitnici primijenjeni nakon mjerenja vrijednosti. Rezultati su pokazali da je, pod utjecajem konteksta, došlo do određenoga povećanja procjena važnosti pojedinih specifičnih vrijednosti. Te se promjene nisu odrazile na višim razinama vrijednosne strukture, odnosno nisu dovele do promjena u hijerarhijskom poretku vrijednosnih tipova, ali jesu – u dva slučaja – dovele do povećanja prognostičke snage vrijednosti i bolje povezanosti odmjerenih vrijednosti sa stavovima i ponašanjem.

Ključne riječi: vrijednosti, stavovi, prognostička valjanost, redoslijed mjerenja

✉ Ivana Ferić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Ivana.Feric@pilar.hr

UVOD

U proučavanju općih ljudskih vrijednosti ima više istraživačkih usmjerenja, pa shodno tome i više ili manje određenja pojma vrijednosti. Ipak, u literaturi su utvrđena neka osnovna obilježja pojma vrijednosti, zajednička različitim definicijama, a prema kojima se može reći da su vrijednosti ideje ili vjerovanja o poželjnim ciljevima ili ponašanjima koja nadilaze specifične situacije, usmjeravaju odabir i procjenu ponašanja te su hijerarhijski organizirana u sustave vrijednosti s obzirom na njihovu relativnu važnost za pojedinca (Schwartz i Bilsky, 1987., 1990.). Autori se općenito slažu da postoji konačni broj "univerzalnih" vrijednosti, odnosno da svi ljudi posjeduju iste vrijednosti, ali se razlikuju s obzirom na važnost, odnosno prioritet koji pojedinima od tih vrijednosti pridaju.

Kao kognitivne strukture, vrijednosti se smatraju hijerarhijski nadređenima stavovima i ponašanju. Trajne i stabilne, vrijednosti su te koje određuju i usmjeravaju i stavove i ponašanje pojedinca (Eysenck, 1954.; Rokeach, 1973.; Schwartz, 1992.). Upravo ta njihova osobina čini ih zanimljivima za proučavanje – jer, poznavajući vrijednosti, lakše i bolje možemo razumjeti, objasniti, pa i predvidjeti, ljudsko ponašanje, a upravo su to neki od osnovnih ciljeva psihologije kao znanosti. Stoga su i teoretičari i istraživači posebnu pozornost usmjeravali na iznalaženje što preciznijih načina mjerenja vrijednosti i davanje objašnjenja funkcioniranja vrijednosnih sustava kao integriranih cjelina. Usporedno s razvojem novih teorija vrijednosti razvijani su i novi, bolji i pouzdaniji, instrumenti za njihovo mjerenje. Pritom je osnovna pretpostavka svih istraživanja vrijednosti bila da svaki pojedinac posjeduje samo jedan, relativno trajan i stabilan (individualni) sustav vrijednosti, koji djeluje kao opće usmjeravajuće načelo u njegovu životu.

Brojna su istraživanja pružila dokaze o visokoj test-retest pouzdanosti odmjerenoga poretka vrijednosti kod pojedinaca, kroz različito duga razdoblja, potvrđujući tako postavku o njihovoj stabilnosti (npr. Rokeach, 1973.; Braithwaite i Law, 1985.; Feather, 1986.; Rokeach i Ball-Rokeach, 1989.). O (relativnoj) trajnosti i stabilnosti individualnih sustava vrijednosti svjedoče i longitudinalna praćenja strukture vrijednosnih prioriteta (Inglehart, 1990.), ali i eksperimentalni pokušaji mijenjanja i utjecanja na individualne vrijednosne prioritete, uspjeh kojih je bio vrlo ograničen, a dugotrajne promjene u hijerarhiji vrijednosti bile su zaista izrazito rijetke (Kristiansen i Hotte, 1996.).

No u novije su vrijeme neka istraživanja ponudila nalaze koji omogućuju postavljanje i drugačije hipoteze: da vrijednosni sustav pojedinca nije potpuno stabilan, nego da uvelike

ovisi o situacijskom kontekstu. Točnije, da se promjenom samoga situacijskog konteksta mijenjaju i vrijednosni prioriteti pojedinaca.

Riječ je o nizu istraživanja (Blackwood, 1991.; Seligman i Katz, 1996.; Biel, 2003.) kojima je pokazano da se mjerenjem stavova (prema određenom objektu) neposredno prije mjerenja vrijednosti stvara određeni situacijski kontekst pod utjecajem kojega dolazi do promjene, odnosno reorganizacije naknadno odmjerenih vrijednosnih prioriteta, te da su vrijednosti mjerene na takav način bolji prediktor stavova od vrijednosti odmjerenih bez utjecaja konteksta. Osnovni nedostatak ovih istraživanja, međutim, promatrano u svjetlu današnjih teorijskih spoznaja, leži u primijenjenom načinu mjerenja vrijednosti, koje je provedeno kao rangiranje manjega broja pojedinačnih vrijednosti primjenom Rokeacheva upitnika vrijednosti.

Rokeachev upitnik vrijednosti "The Value Survey" sastoji se od 18 terminalnih i 18 instrumentalnih vrijednosti, a ispitanik pored svake vrijednosti treba upisati rang koji joj pridaje s obzirom na važnost koju ona za njega ima (od "1" za najvažniju, do "18" za najmanje važnu). No takvom su proučavanju pojedinačnih vrijednosti upućivani prigovori, prije svega stoga što se njime zanemaruje važna pretpostavka, a ta je da stavove i ponašanja pojedinca ne usmjerava prioritet dan nekoj pojedinačnoj vrijednosti, već odnos među istodobno relevantnim, a suprotstavljenim vrijednostima (Tetlock, 1986.; Schwartz, 1992.).

Bolji pristup proučavanju vrijednosti ponudio je, sredinom 1990-ih godina, Shalom Schwartz (1992., 1994., 1996.), koji je – nastojeći ispraviti neke uočene nedostatke Rokeacheve teorije (i njegova mjernog instrumenta) – postavio "Teoriju univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti" i izradio novi, kvalitetniji upitnik vrijednosti.

Ova teorija definira vrijednosni sustav kao dinamički sustav na tri razine. Na najnižoj su razini specifične (pojedinačne) vrijednosti, koje su ujedno formulirane kao 56 čestica upitnika, široko primjenjivanog u različitim kulturama i brojnim studijama (npr. Gendre i Dupont, 1992.; Burgess i Blackwell, 1994.; Schwartz i Bardi, 2001.; Schwartz i Boehne, 2004.).

Specifične vrijednosti organiziraju se na drugoj, višoj, razini u deset motivacijskih vrijednosnih tipova nazvanih: moć, dostignuće, hedonizam, poticaj, nezavisnost, univerzalizam, dobrohotnost, tradicija, konformizam i sigurnost. S obzirom na to da teorija naglašava motivacijski aspekt vrijednosti, osnovna je postavka da ponašanja usmjerena prema određenom tipu vrijednosti imaju posljedice koje mogu biti sukla-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 51-71

FERIĆ, I., KAMENOV, Ž.:
VRIJEDNOSTI KAO...

dne ili protivne ponašanjima usmjerenima prema nekom drugom tipu vrijednosti. Stoga i među deset vrijednosnih tipova ima onih koji su međusobno sukladni, odnosno u sukobu. Cjelokupan odnos među tipovima vrijednosti prikazan je kružnim modelom, koji se sastoji od niza kružnih isječaka, tako da se sukladni tipovi (koji imaju zajedničku motivacijsku orijentaciju) nalaze jedan do drugoga, a sukobljeni jedni nasuprot drugima (Schwartz, 1992.).

Na završnoj, trećoj, razini deset se motivacijskih vrijednosnih tipova organizira u četiri tipa viših vrijednosti nazvana: vlastito odricanje, vlastiti probitak, otvorenost za promjene i zadržavanje tradicionalnih odnosa.

Osnovne postavke Schwartzove teorije provjeravane su i potvrđene brojnim istraživanjima – između ostalog i u Hrvatskoj (Ferić, 2002.), a pokazalo se i da upotreba ovako strukturiranog sustava omogućuje potpunije i preciznije izučavanje odnosa između vrijednosti i stavova, odnosno ponašanja pojedinca, nego što je to bilo u ranijim istraživanjima koja su se bavila proučavanjem pojedinačnih vrijednosti.

Ovakvo teorijsko i operacionalno određenje vrijednosti i vrijednosnog sustava – kakvo donosi Schwartzova teorija vrijednosti – pruža i mogućnost preciznije provjere hipoteze o ovisnosti vrijednosti o kontekstu. S tim je ciljem u ovome istraživanju uspoređen stupanj povezanosti vrijednosti i rezultata na pojedinim upitnicima stavova/ponašanja te snaga vrijednosti kao prediktora rezultata na tim upitnicima – u situacijama kada su stavovi/ponašanje mjereni prije vrijednosti (situacije s djelovanjem konteksta) te u situacijama obrnutog redoslijeda primjene upitnika (usporedne situacije, bez djelovanja konteksta) – pri čemu nije mjerena hijerarhija pojedinačnih vrijednosti (kao što je to bilo u prethodnim istraživanjima), nego strukturalni sustav deset vrijednosnih tipova u skladu sa Schwartzovom teorijom vrijednosti.

METODA

Istraživanje je organizirano prema kvaziekperimentalnom nacrtu, s četiri tretmanske i četiri usporedne skupine, a glavna tretmanska varijabla bila je stvaranje situacijskoga konteksta prije mjerenja vrijednosti. Za stvaranje konteksta poslužila je primjena upitnika kojima se nastojalo pobuditi stavove i razmišljanje o vlastitim ponašanjima relevantnim za pojedine vrijednosti predstavljene s četiri vrijednosna tipa više razine (u skladu sa Schwartzovom teorijom).

Ispitivanje je provedeno u dva dijela. U prvome dijelu ispitivanja (prvome mjerenju) na svim je skupinama ispitnika primijenjen samo Schwartzov upitnik vrijednosti, kako bi se utvrdilo "početno stanje", odnosno odmjerili vrijednosni

prioriteti ispitanika prije bilo kakve intervencije. Upitnik se sastoji od 56 specifičnih vrijednosti, a od ispitanika se traži da na ljestvici od 9 stupnjeva (od -1 do 7) procijeni važnost svake od vrijednosti kao "usmjeravajućeg načela u svom životu".

Drugo mjerenje provedeno je mjesec dana nakon prvoga. U tretmanskim je skupinama prije drugoga mjerenja vrijednosti primijenjen po jedan od upitnika kojim se nastojao stvoriti specifičan kontekst, dok su u usporednim skupinama isti upitnici primijenjeni nakon mjerenja vrijednosti. Na taj se način mogao ocijeniti učinak pojedinoga konteksta na četiri tipa vrijednosti više razine. Upitnici stavova i ponašanja upotrijebljeni za stvaranje svakog od četiri konteksta pažljivo su odabrani prema tri kriterija. Prvo, odabrani su instrumenti za koje je u ranijim istraživanjima utvrđeno da su značajno povezani s određenim tipom vrijednosti; drugo, trebali su imati provjerena i dobra metrijska svojstva; i treće, upitnici su trebali biti otprilike podjednake duljine, odnosno trajanje njihova ispunjavanja trebalo je biti podjednako, kako bi njihova "snaga" za stvaranje konteksta, odnosno angažman koji zahtijevaju od ispitanika, bili što ujednačeniji. Prema tim kriterijima odabrani su sljedeći instrumenti: za stvaranje konteksta prihvaćanja drugih kao jednakih i brige za njihovu dobrobit (vrijednosti vlastita odricanja) primijenjena je "Ljestvica emocionalne empatije i altruizma" (Raboteg-Šarić, 1993.), za kontekst postizanja osobnog uspjeha i dominacije (vrijednosti vlastita probitka) "Ljestvica usmjerenosti na zadatak i na dostignuće" (Ray, 1980.), za kontekst slobode misli i djelovanja te sklonosti promjenama (vrijednosti otvorenosti za promjene) upotrijebljena je "Ljestvica traženja uzbuđenja" (Zuckerman, Eysenck i Eysenck, 1978.), a za kontekst sigurnosti, konformizma i tradicije (vrijednosti zadržavanja tradicionalnih odnosa) "Ljestvica društvenih stavova" (Eysenck, 1971.).

Ispitivanje je provedeno na studentima sve četiri godine studija psihologije te na prve dvije godine studija sociologije Filozofskog fakulteta i Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. U prvome testiranju sudjelovalo je 428 ispitanika, a zbog osipanja u drugom mjerenju i isključivanja nekoliko nevaljalo ispunjenih upitnika konačan broj ispitanika čiji su rezultati uzeti u obradbu bio je 351.

REZULTATI I RASPRAVA

Prije samog iznošenja rezultata ovoga istraživanja valja iznijeti i nekoliko napomena u vezi s odabranim statističkim postupcima i razinom analize podataka. Naime, Schwartzova teorija vrijednosti definira strukturalno organiziranje specifičnih vrijednosti u 10 motivacijskih (međusobno sukladnih ili suprotstavljenih) tipova vrijednosti, koji se dalje pak orga-

niziraju u 4 tipa vrijednosti više razine. Ranija istraživanja vrijednosti zasnovana na Schwartzovoj teoriji uglavnom su podatke analizirala na razini 10 motivacijskih tipova, no novija istraživanja sve češće usmjeravaju svoje analize na razinu 4 tipa viših vrijednosti, koji su se u nekim slučajevima pokazali čak i boljim prediktorima stava i ponašanja od osnovnih 10 tipova vrijednosti (npr. Ros, Schwartz i Surkiss, 1999.; Hrubes, Ajzen i Daigle, 2001.; Knafo i Schwartz, 2001.).

U ovome je radu također odlučeno da glavnina statističkih analiza bude na razini 4 tipa viših vrijednosti, i to prije svega stoga što su i sami situacijski konteksti, čiji se utjecaj (na sustav vrijednosti) provjeravo, bili usmjereni upravo na ta 4 tipa vrijednosti više razine.

Za statističko testiranje razlika u rezultatima postignutim na pojedinim upitnicima stavova/ponašanja između pojedinih tretmanskih i usporednih skupina upotrijebljeni su t-testovi. Za testiranje razlika među skupinama s obzirom na prosječne procjene važnosti 4 tipa vrijednosti više razine nisu, međutim, računani zasebni t-testovi za svaki pojedini tip vrijednosti, nego je testiranje razlika među skupinama obavljeno Hotellingovim T^2 -testom. Naime, procjene 4 tipa viših vrijednosti međusobno statistički značajno koreliraju – što je i očekivani podatak, jer je riječ o sustavu vrijednosnih tipova koji su jasno povezani, bilo da su međusobno sukladni ili suprotstavljeni (detaljnije vidi u: Schwartz i Boehnke, 2004.). Stoga je u ovome slučaju takav niz zavisnih varijabli ispravnije proučavati kao cjelinu, uzimajući pritom u obzir i njihove međusobne korelacije, a Hotellingov test, kao multivarijatna inačica t-testa, upravo to omogućuje.

Da bi se provjerila prognostička snaga vrijednosti ovisno o postojanju, odnosno nepostojanju, konteksta (stvorenog redosljedom primjene upitnika), uspoređen je stupanj povezanosti vrijednosti i rezultata na pojedinom upitniku stavova/ponašanja te snaga vrijednosti kao prediktora rezultata na tim upitnicima – u situacijama kada su stavovi mjereni prije vrijednosti (tretmanske situacije s djelovanjem konteksta) te u situacijama obrnutog redosljeda primjene upitnika (usporedne situacije, bez djelovanja konteksta). U tu je svrhu primijenjena metoda multiple regresijske analize, a budući da ovdje cilj nije bio utvrditi najbolju kombinaciju prediktora u regresijskoj jednadžbi (kao što to najčešće u regresijskoj analizi biva), već samo provjeriti mijenja li se snaga vrijednosti kao prediktora stavova i ponašanja u različitim uvjetima mjerenja – upotrijebljena je metoda kompletne (multiple) regresijske analize. Pritom su u regresijsku jednadžbu istodobno uvrštene sve četiri prediktorske varijable (odnosno prosječne procjene četiriju vrijednosti višega tipa), dok je kriterijsku varija-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 51-71

FERIĆ, I., KAMENOV, Ž.:
VRIJEDNOSTI KAO...

● **TABLICA 1**
Početne prosječne
procjene važnosti 4
tipa vrijednosti više
razine i testiranje
početnih razlika
između tretmanskih i
usporednih skupina
(N=351)

Skupina:	Vlastito odricanje		Vlastiti probitak		Otvorenost za promjene		Zadržavanje tradic. odnosa		Značajnost razlike
	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ	
I. tretmanska (N=44)	4,67	0,80	3,54	0,98	4,62	0,94	3,28	0,70	$T^2=4,48$; $F=1,07$
I. usporedna (N=41)	4,59	0,87	3,50	0,92	4,72	0,85	3,40	0,77	s. s.=4, 80; $p>0,1$
II. tretmanska (N=45)	4,70	0,86	3,54	0,84	4,45	0,86	3,59	0,83	$T^2=5,63$; $F=1,36$
II. usporedna (N=41)	4,87	0,69	3,53	0,92	4,58	0,86	3,33	0,87	s. s.=4, 81; $p>0,1$
III. tretmanska (N=43)	4,63	0,70	3,57	0,80	4,68	0,77	3,70	0,77	$T^2=7,94$; $F=1,90$
III. usporedna (N=40)	4,80	0,63	3,86	0,99	4,86	0,85	3,59	1,01	s. s.=4, 78; $p>0,1$
IV. tretmanska (N=47)	4,98	0,72	3,91	0,91	4,56	0,90	3,72	0,93	$T^2=7,73$; $F=1,87$
IV. usporedna (N=50)	4,74	0,96	3,64	0,98	4,63	0,85	3,72	0,84	s. s.=4, 92; $p>0,05$
Ukupno (N=351)	4,75	0,79	3,64	0,92	4,63	0,86	3,55	0,85	

blu predstavljao rezultat na pojedinom upitniku stavova/ponašanja upotrijebljen u svakom od parova tretmansko-usporednih skupina. Konačan odgovor na postavljeni problem dan je usporedbom veličine koeficijenata multiple korelacije (R) i koeficijenata multiple determinacije (R²) dobivenih u pojedinom tretmanskome i usporednom uvjetu.

Prvi korak u obradbi rezultata odnosio se na provjeru eventualnih početnih razlika između uparenih tretmanskih i usporednih skupina, s obzirom na prosječne procjene važnosti 4 tipa vrijednosti više razine dobivene pri prvome mjerenju (Tablica 1). Utvrđeno je da se ispitanici uparenih skupina nisu međusobno razlikovali s obzirom na početne procjene vrijednosti. U svim je skupinama veća važnost pridavana vrijednostima "vlastita odricanja" i "otvorenosti za promjene", a manja vrijednostima "vlastita probitka" i "zadržavanja tradicionalnih odnosa" – što je, prema nalazima i drugih dosadašnjih istraživanja, vrijednosni profil tipičan za ispitanike mlađe dobi (npr. Schwartz i Bardi, 2001.; Knafo i Schwartz, 2001.; Knafo, 2003.).

Iz podataka prikazanih dalje u Tablici 2, može se vidjeti kako se ispitanici uparenih tretmanskih i usporednih skupina nisu razlikovali ni s obzirom na prosječne rezultate postignute na pojedinom upitniku stavova/ponašanja. Aritmetičke sredine (M), kao i mjere raspršenja rezultata (standardna devijacija, minimum i maksimum) u pojedinim uparenim skupinama, gotovo su podjednake, a vrijednosti t-testova potvrđuju kako nema statistički značajne razlike u rezultatima postignutim na upitnicima stavova u situaciji kada su stavovi mjereni prije, odnosno nakon, vrijednosti.

Pogledajmo sada kakva je povezanost između tako dobivenih rezultata na upitniku vrijednosti i upitnicima stavova/ponašanja te što rezultati multiple regresijske analize govore o snazi vrijednosti kao prediktora stavova i ponašanja.

	M	st. dev.	min.	maks.	
"Ljestvica društvenih stavova"					
I. tretmanska skupina (N=44)	69,4	6,54	58	86	t=0,53
I. usporedna skupina (N=41)	68,5	8,86	54	85	p>0,1
"Ljestvica traženja uzbuđenja"					
II. tretmanska skupina (N=45)	20,5	6,11	6	30	t=1,10
II. usporedna skupina (N=41)	19,1	5,79	7	30	p>0,1
"Ljestvica emocionalne empatije i altruizma"					
III. tretmanska skupina (N=43)	95,1	18,11	23	123	t=0,24
III. usporedna skupina (N=40)	94,3	13,71	58	117	p>0,1
"Ljestvica usmjerenosti na zadatak i dostignuće"					
IV. tretmanska skupina (N=47)	57,8	8,72	38	74	t=0,05
IV. usporedna skupina (N=50)	57,7	8,05	40	75	p>0,1

● **TABLICA 2**

Prosječni rezultati postignuti na upitnicima stavova i ponašanja u pojedinoj tretmanskoj i usporednoj skupini, pripadajuće im mjere raspršenja te t-test značajnosti razlika među njima

Rezultati provedene regresijske analize – s četiri tipa vrijednosti više razine kao prediktorima te rezultatom ostvarenim na pojedinom upitniku stavova i ponašanja kao kriterijem – prikazani su u Tablicama 3a-3d, zasebno za svaki tretmansko-usporedni par. U svakoj od tablica za pojedinu su skupinu ispitanika (odnosno u ovome slučaju "pojedini uvjet mjerenja"), u prvome stupcu prikazani Pearsonovi koeficijenti korelacija (r) svakog od četiri tipa vrijednosti više razine s kriterijskom varijablom. U sljedeća dva stupca navedene su vrijednosti beta (β) koeficijenata te t-testova njihove značajnosti. Svi statistički značajni beta-koeficijenti i koeficijenti korelacija u tablicama su označeni zvjezdicama (* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$). Uz to, u tablicama su navedene i vrijednosti koeficijenata multiple korelacije (R) te koeficijenata multiple determinacije (R^2), kao i podaci o njihovoj statističkoj značajnosti (vrijednosti F-omjera, i p), a zbog relativno maloga broja ispitanika po pojedinim skupinama u tablicama je naveden i korigirani koeficijent determinacije (R^2_{kor}). Naime, statistički gledano, za potrebe računanja korelacija uzorci od četrdesetak ispitanika po pojedinoj skupini relativno su mali; uz njih se onda nužno veže i veća pogreška mjerenja, što je i određeno ograničenje u donošenju zaključaka. Korigirani koeficijenti determinacije navedeni su stoga kao jedan od mogućih načina ublažavanja toga nedostatka.

Iz podataka prikazanih u Tablicama 3a-3d može se uočiti da su u dva slučaja vrijednosti mjerene nakon stavova i ponašanja (dakle u situaciji postojanja konteksta) doista iskazale nešto bolju prognostičku snagu (III. i IV. tretmansko-usporedni par); u jednom je slučaju ta snaga prognoze bila podjednaka i u tretmanskoj i u usporednoj skupini, bez obzira na kontekst (II. tretmansko-usporedni par), dok su tek u jednom slučaju vrijednosti iskazale veću prognostičku snagu u situa-

ciji kada su mjerene bez postojanja konteksta, odnosno u situaciji kada je upitnik vrijednosti primijenjen prije upitnika stavova (I. tretmansko-usporedni par).

⇒ **TABLICA 3A**
 Prognoza rezultata na "Ljestvici društvenih stavova" (multipla regresijska analiza s četiri tipa vrijednosti više razine kao prediktorima)

Prediktori	Kriterij: rezultat na "Ljestvici društvenih stavova"					
	I. tretmanska skupina (N=44)			I. usporedna skupina (N=41)		
	r	Beta	t-test	r	Beta	t-test
Vlastito odricanje	-0,26*	-0,32	-1,84	-0,12	-0,35	-1,62
Vlastiti probitak	-0,05	-0,02	-0,13	0,15	-0,02	-0,08
Otvorenost za promjene	-0,28*	-0,20	-1,17	-0,13	-0,36	-1,68
Zadržavanje trad. odnosa	0,12	0,28	1,70	0,34*	0,78**	3,93
	R=0,42; R ² =0,18			R=0,59; R ² =0,35		
	R ² _{kor.} =0,09			R ² _{kor.} =0,28		
	F=2,07; p>0,05			F=4,88; p<0,01		

*p<0,05; **p<0,01

⇒ **TABLICA 3B**
 Prognoza rezultata na "Ljestvici traženja uzbuđenja"

Prediktori	Kriterij: rezultat na "Ljestvici traženja uzbuđenja"					
	II. tretmanska skupina (N=45)			II. usporedna skupina (N=41)		
	r	Beta	t-test	r	Beta	t-test
Vlastito odricanje	0,02	-0,20	-1,54	-0,05	-0,00	-0,01
Vlastiti probitak	-0,11	-0,45**	-3,24	0,22	-0,02	-0,14
Otvorenost za promjene	0,49**	0,89**	6,43	0,71**	0,65**	4,64
Zadržavanje trad. odnosa	-0,35*	-0,29*	-2,29	-0,44**	-0,26	-1,85
	R=0,76; R ² =0,58			R=0,76; R ² =0,58		
	R ² _{kor.} =0,54			R ² _{kor.} =0,52		
	F=14,04; p<0,01			F=12,16; p<0,01		

*p<0,05; **p<0,01

⇒ **TABLICA 3C**
 Prognoza rezultata na "Ljestvici emocionalne empatije i altruizma"

Prediktori	Kriterij: rezultat na "Ljestvici emocionalne empatije i altruizma"					
	III. tretmanska skupina (N=43)			III. usporedna skupina (N=40)		
	r	Beta	t-test	r	Beta	t-test
Vlastito odricanje	0,55**	0,48**	2,81	0,49**	0,58**	3,33
Vlastiti probitak	-0,20	-0,26	-1,93	0,13	0,22	1,30
Otvorenost za promjene	-0,04	-0,18	-1,31	0,32*	0,11	0,63
Zadržavanje trad. odnosa	0,41**	0,22	1,28	0,08	-0,17	-1,01
	R=0,64; R ² =0,41			R=0,57; R ² =0,33		
	R ² _{kor.} =0,35			R ² _{kor.} =0,25		
	F=6,68; p<0,01			F=4,30; p<0,01		

*p<0,05; **p<0,01

➔ TABLICA 3D
 Prognoza rezultata na
 "Ljestvici usmjerenosti
 na zadatak i na
 dostignuće"

Prediktori	IV. tretmanska skupina (N=47)			IV. usporedna skupina (N=50)		
	r	Beta	t-test	r	Beta	t-test
Vlastito odricanje	0,19	0,34*	2,21	-0,03	0,21	1,20
Vlastiti probitak	0,60**	0,75**	5,71	0,47**	0,70**	4,49
Otvorenost za promjene	0,02	-0,27*	-2,18	0,01	-0,37*	-2,38
Zadržavanje trad. odnosa	0,20	-0,21	-1,32	0,04	-0,11	-0,63
	R=0,68; R ² =0,46			R=0,56; R ² =0,32		
	R ² _{kor.} =0,41			R ² _{kor.} =0,25		
	F=9,02; p<0,01			F=5,17; p<0,01		

*p<0,05; **p<0,01

Preciznije, u Tablici 3a prikazani su rezultati multiple regresijske analize kada su sva četiri tipa vrijednosti više razine istodobno uvrštena u regresijsku jednadžbu kao prediktori rezultata na "Ljestvici društvenih stavova" (prvi tretmansko-usporedni par).

Ova je ljestvica namijenjena mjerenju konzervativnih stavova (Eysenck, 1971.), za koje se općenito u dosadašnjim istraživanjima, a posebice u dosadašnjim primjenama ljestvice, pokazalo da su dobro povezani s takozvanim "konzervativnim vrijednostima" (tu se prije svega misli na vrijednosti "konformizma" i "tradicije") – doduše, mjerjenima uglavnom nekim drugim upitnicima vrijednosti, a ne Schwartzovim (Knight, 1993.).

Prema izračunanim beta-koeficijentima u tretmanskoj skupini može se uočiti kako ni jedan od četiriju tipova vrijednosti nema značajan samostalni doprinos u objašnjavanju rezultata na "Ljestvici društvenih stavova". U skladu s tim dobiven je i statistički neznačajan koeficijent multiple korelacije (R=0,42; F=2,07; p>0,05), a odmjerenim se vrijednostima može objasniti tek 9% varijance rezultata na "Ljestvici društvenih stavova" (R²_{kor.}=0,09). Ovakvi rezultati svakako su niži od očekivanih, jer bi – prema svim dosadašnjim podacima – konzervativni stavovi ipak trebali značajno korelirati s konzervativnim vrijednostima, a takva statistički značajna veza u tretmanskoj skupini nije utvrđena. No utvrđena je zato u usporednoj skupini, gdje se vrijednosni tip "zadržavanja tradicionalnih odnosa" pokazao kao jedini značajan, a usto i izrazito dobar prediktor "konzervativnih stavova" (beta=0,78; p<0,01). U takvoj se situaciji, kada su stavovi mjereni nakon vrijednosti, i povezanost svih četiriju prediktorskih varijabli s kriterijem povećala na statistički značajnu vrijednost od R=0,59 (F=4,88; p<0,01), a postotak varijance "konzervativnih stavova" objašnjen njihovim zajedničkim utjecajem porastao je na 28%.

No uz ove se rezultate nužno nameće i jedno pitanje: kako to da je u jednoj skupini utvrđena tako visoka i statistički značajna povezanost između "konzervativnih stavova" i "konzervativnih vrijednosti", dok u drugoj skupini takve značajne povezanosti uopće nema. Ispitanici ovih dviju skupina ne razlikuju se po prosječnim procjenama važnosti pridavanim pojedinim vrijednostima; ne razlikuju se ni po prosječnim rezultatima postignutim na upitniku stavova, a mjere raspršenja podjednake su u obje skupine. Odgovor na to pitanje teško je, nažalost, sa sigurnošću dati, ali možda poteškoća leži u samoj veličini uzorka. Naime, kako je već rečeno, uz male uzorke ispitanika veže se veća pogreška mjerenja, a samim time i koeficijent korelacije mora biti veći kako bi postigao razinu statističke značajnosti. No to ne osporava dobivene nalaze. Ukupno uzevši, prema rezultatima dobivenim na ovoj prvoj tretmansko-usporednom paru, prognostička je snaga vrijednosti značajno veća u situaciji kada su vrijednosti mjerene prije stavova, dakle na "klasičan" način, bez utjecaja konteksta.

U drugome tretmansko-usporednom paru (Tablica 3b) četiri tipa vrijednosti više razine podjednako su snažno povezana s kriterijskom varijablom (u ovome je slučaju to rezultat na "Ljestvici traženja uzbuđenja") u situaciji kada su stavovi mjereni prije, kao i nakon mjerenja vrijednosti: u oba slučaja koeficijent multiple korelacije iznosi $R=0,76$; $p<0,01$; čime se – prema veličini korigiranih koeficijenata determinacije – u tretmanskoj skupini objašnjava 54%, a u usporednoj 52% varijance rezultata na Zuckermanovoj ljestvici.

No u pogledu stupnja povezanosti pojedinoga tipa vrijednosti s kriterijem i izračunanih regresijskih beta koeficijenata – situacija se u tretmanskoj i usporednoj skupini bitnije razlikuje. Naime, u usporednoj se skupini, kao jedini značajan prediktor koji ima (relativno visok, pozitivan) utjecaj na rezultate na "Ljestvici traženja uzbuđenja", javlja vrijednosni tip "otvorenosti za promjene" ($\beta=0,65$; $p<0,01$), dok se u tretmanskoj skupini kao značajni prediktori javljaju tri tipa vrijednosti: "otvorenost za promjene" ($\beta=0,89$; $p<0,01$), "vlastiti probitak" ($\beta=-0,45$; $p<0,01$) te "zadržavanje tradicionalnih odnosa" ($\beta=-0,29$; $p<0,05$). Pritom je smjer utjecaja posljednjih dvaju prediktora negativan, što znači da su ispitanici kod kojih su izraženije vrijednosti "vlastitog probitka" i "zadržavanja tradicionalnih odnosa" ujedno i manje skloni traženju uzbuđenja. Ovakav rezultat ne bi trebao iznenađivati, uzmemo li u obzir da je "zadržavanje tradicionalnih odnosa" vrijednosni tip upravo suprotan "otvorenosti za promjene", a prisjetimo li se i podataka iz Tablice 1, znamo i da su ispitanici, sustavno u svim skupinama, niže vrijednosti pridavali "zadržavanju tradicionalnih odnosa" i "vlastitu probitku", dok su

sustavno više vrednovali "vlastito odricanje" i "otvorenost za promjene". Ipak, veličina koeficijenta multiple korelacije u tretmanskoj i usporednoj skupini potpuno je jednaka ($R=0,76$), a gotovo je podjednaka i mogućnost objašnjavanja varijance rezultata na "Ljestvici traženja uzbuđenja" zajedničkim utjecajem prediktora (54% u tretmanskoj, odnosno 52% u usporednoj skupini). Stoga bi možda i najtočniji odgovor na pitanje jesu li vrijednosti bolji prediktor traženja uzbuđenja u tretmanskoj ili usporednoj situaciji bio da je njihova prognostička snaga podjednaka u obje skupine (situacije), bez obzira na primijenjeni redoslijed ispunjavanja upitnika.

U trećem tretmansko-usporednom paru (Tablica 3c) u obje se skupine kao jedini značajan prediktor rezultata na "Ljestvici emocionalne empatije i altruizma" javlja vrijednosni tip "vlastita odricanja" – dakle altruističkih vrijednosti ($\beta_{TRET}=0,48$; $p<0,01$ te $\beta_{USP}=0,58$; $p<0,01$), ali je zato ukupna povezanost četiriju tipova vrijednosti kao prediktora s kriterijem veća u tretmanskoj skupini ($R_{TRET}=0,64$; $F=6,68$; $p<0,01$ naprama $R_{USP}=0,57$; $F=4,30$; $p<0,01$), čime je ujedno i postotak objašnjene varijance rezultata na kriterijskoj varijabli u tretmanskoj skupini veći negoli u usporednoj (35% prema 25%).

Slična situacija javlja se i u četvrtome tretmansko-usporednome paru (Tablica 3d), gdje su ispitanici uz upitnik vrijednosti ispunjavali i "Ljestvicu usmjerenosti na zadatak i na dostignuće". I ovdje se ponovno – kao i kod trećega usporednog para – u tretmanskoj skupini zamjećuje viši koeficijent multiple korelacije ($R_{TRET}=0,68$; $F=9,02$; $p<0,01$ prema $R_{USP}=0,56$; $F=5,17$; $p<0,01$), čime dakako i vrijednosni tipovi u većem postotku u tretmanskoj skupini sudjeluju u objašnjenju varijance rezultata na "Ljestvici usmjerenosti na zadatak i na dostignuće" (i to sa 41% u odnosu na 25%). Što se tiče pojedinih prediktora, u obje se skupine dakako vrijednosni tip "vlastita probitka" – dakle, vrijednosti moći i dostignuća – javlja kao glavni i najznačajniji prediktor pozitivnoga smjera utjecaja ($\beta_{TRET}=0,75$; $p<0,01$, odnosno $\beta_{USP}=0,70$; $p<0,01$), te vrijednosni tip "otvorenosti za promjene" kao nešto slabiji prediktor, i to negativnoga predznaka ($\beta_{TRET}=-0,27$; $p<0,05$ odnosno $\beta_{USP}=-0,37$; $p<0,01$). Uz to se u tretmanskoj skupini (ali ne i u usporednoj) kao treći značajan prediktor javlja i vrijednosni tip "vlastita odricanja", koji je u ovome slučaju, dosta neočekivano, pozitivnoga predznaka ($\beta_{TRET}=0,34$; $p<0,05$). Naime, moglo b se možda očekivati da je "vlastito odricanje" – kao vrijednosni tip suprotan "vlastitom probitku" – negativno povezan s usmjerenosti na zadatak i na dostignuće, pa je stoga ovakav rezultat izvan očekivanja, osim ako studenti možda ne povezuju dostignuće i uspjeh u životu s nekim značajnijim vlastitim odricanjima. Kako bilo, ovakvi nalazi upućuju na to da je prognoza rezultata na "Ljestvici

usmjerenosti na zadatak i na dostignuće" upotrebom vrijednosti kao prediktora, kao i u prethodnome slučaju, bolja u tretmanskoj skupini (odnosno tretmanskoj situaciji mjerenja).

Vidjeli smo iz podataka prikazanih u Tablici 2 da se ispitanici tretmanskih i usporednih skupina nisu razlikovali s obzirom na rezultate ostvarene na upitnicima stavova i ponašanja. Logično bi stoga bilo zaključiti da ova razlika u prognostičkoj snazi proizlazi iz razlika postignutih na upitnicima vrijednosti, ovisno o primijenjenom redosljedu mjerenja. No s obzirom na već navedeni nedostatak istraživanja koji se odnosi na relativno malen broj ispitanika po pojedinim skupinama, uz takav se zaključak nužno vežu i određena ograničenja. Stoga su kao dodatna provjera izračunane i korelacije između prvoga i drugoga mjerenja vrijednosti. Pritom su korelacije računane na svim ispitanicima zajedno unutar tretmanskih skupina i zajedno unutar usporednih skupina kako bi se umanjilo ograničenje vezano uz broj ispitanika (Tablica 4).

⇒ **TABLICA 4**
Koeficijenti korelacija (Pearson *r*) između rezultata prvoga i drugoga mjerenja za 4 tipa vrijednosti više razine; sve tretmanske skupine uzete zajedno i sve usporedne uzete zajedno

Vrijednosti više razine	Tretmanske skupine (N=179)	Usporedne skupine (N=172)
"Vlastito odricanje"	0,76	0,86
"Vlastiti probitak"	0,78	0,82
"Otvorenost za promjene"	0,69	0,77
"Zadržavanje tradic. odnosa"	0,76	0,78

Napomena: svi koeficijenti korelacije prikazani u tablici statistički su značajni uz $p < 0,01$

Dakle, pri prvome je mjerenju, u svim skupinama – i tretmanskim i usporednim – primijenjen samo Schwartzov upitnik vrijednosti, bez ikakva prethodnoga djelovanja konteksta. U drugome mjerenju u tretmanskim je skupinama prije mjerenja vrijednosti uveden kontekst (ispunjavanje upitnika stavova/ponašanja), dok u usporednim skupinama takva konteksta nije bilo. Koeficijenti korelacija između rezultata prvoga i drugoga mjerenja vrijednosti statistički su značajni (uz $p < 0,01$) u obje situacije, ali su sustavno veći u situaciji kada konteksta nije bilo (dakle u usporednim skupinama). Time je i ovom dodatnom provjerom dobiven nalaz koji upućuje na veću podudarnost procjena vrijednosti u dva mjerenja u situacijama bez djelovanja konteksta, odnosno – na postojanje određenih razlika u procjenama u situacijama kada je prije drugoga mjerenja vrijednosti uveden specifični kontekst.

Međutim, nikakve razlike nisu zabilježene u ostvarenim hijerarhijskim poredcima vrijednosti – ni na razini 10 motivacijskih tipova ni na razini četiriju viših tipova vrijednosti.

● **TABLICA 5**
Specifične vrijednosti
kod kojih je utvrđena
statistički značajna
razlika između
tretmanske i
usporedne skupine s
obzirom na procjenu
njihove važnosti

Ispitanici su, i u prvom i u drugom mjeranju, u svim skupinama veću važnost pridavali vrijednostima "vlastita odricanja" i "otvorenosti za promjene", a manju vrijednostima "vlastita probitka" i "zadržavanja tradicionalnih odnosa". Odnosno, na razini 10 motivacijskih tipova, u svim je skupinama najviša važnost pridavana vrijednostima "nezavisnosti", "hedonizma", "dobrohotnosti" i "dostignuća"; na rang pozicijama 5. do 7., u svim su se slučajevima nalazili vrijednosni tipovi "univerzalizma", "sigurnosti" i "poticaja" dok je najmanja važnost (rangovi 8. do 10.), također bez iznimke pridavana motivacijskim tipovima "konformizma", "tradicije" i "moći".

Tek analizom na razini 56 specifičnih vrijednosti – čiju važnost ispitanici zapravo izravno procjenjuju u upitniku – uočene su određene razlike. Točnije, u situaciji postojanja konteksta – gdje su vrijednosti mjerene nakon stavova i ponašanja – došlo je do povećanja procjena važnosti pojedinih specifičnih vrijednosti kod III. i IV. tretmanske skupine (dakle kod onih skupina kod kojih je utvrđena i bolja prognostička snaga vrijednosti). Riječ je o četiri specifične vrijednosti kod III. tretmanske skupine, odnosno pet vrijednosti kod IV. skupine, čiju su važnost ispitanici – pod utjecajem konteksta – procijenili većom negoli u usporednim im skupinama (Tablica 5).

III. tretmanska skupina		IV. tretmanska skupina	
pristojnost (KONFORMIZAM)	F=4,27 p<0,05	biti zdrav (SIGURNOST)	F=7,33 p<0,01
biti umjeren (TRADICIJA)	F=4,50 p<0,05	biti pobožan (TRADICIJA)	F=5,11 p<0,05
prihvaćati svoj život (TRADICIJA)	F=7,84 p<0,01	duhovni život (DOBROHOTNOST)	F=17,76 p<0,01
društvena moć (MOĆ)	F=6,38 p<0,05	jedinstvo s prirodom (UNIVERZALIZAM)	F=3,98 p<0,05
		mudrost (UNIVERZALIZAM)	F=12,77 p<0,01

Zanimljivo je, pritom, da specifične vrijednosti čija se važnost pod djelovanjem konteksta povećala ne pripadaju tipovima vrijednosti na koje je kontekst bio usmjeren, nego većinom susjednim im i po motivaciji sukladnim tipovima. Kod III. tretmanske skupine kontekst je (uporabom "Ljestvice emocionalne empatije i altruizma") bio usmjeren vrijednostima "vlastita odricanja", odnosno vrijednosnim tipovima "univerzalizma" i "dobrohotnosti". Specifične vrijednosti čija se procijenjena važnost pod utjecajem takva konteksta povećala pripadaju u prvom redu tipovima "konformizma" (pristojnost) i "tradicije" (biti umjeren i prihvaćati svoj život). Prema Schwartzovoj teoriji, vrijednosni tipovi "konformizma" i "tradicije" su-

sjedni su, odnosno kompatibilni, vrijednosnim tipovima "dobrohotnosti" i "univerzalizma" (dakle "vrijednostima vlastita odricanja" koje odražavaju specifične altruističke vrijednosti), pa kao takvi dijele i određenu sličnost značenja i određene zajedničke ciljeve (Schwartz, 1992.; Ferić, 2002.). Stoga i određeno povezivanje njihova značenja, u okviru upotrijebljenoga konteksta mjerenja, i ne začuđuje.

Međutim, povećanje važnosti specifične vrijednosti "društvena moć" odstupa od ovoga objašnjenja. Ova vrijednost, naime, pripada motivacijskom tipu "moći", koji je upravo suprotan – dakle "u konfliktu" s vrijednostima "dobrohotnosti" i "univerzalizma". Također, gledano na višoj razini, "društvena moć" ulazi u vrijednosti "vlastita probitka", koje predstavljaju suprotan pol dimenzije vrijednostima "vlastita odricanja". No važno je naglasiti da je vrijednost "društvena moć" bila i ostala (čak i uz povećanje procjene njezine važnosti pod utjecajem konteksta) jedna od specifičnih vrijednosti koje su ispitnicima najmanje važne. Na ljestvici od -1 do 7 njezina je važnost u III. tretmanskoj skupini procijenjena sa 0,60, a ta se procjena povećala (pod utjecajem konteksta) na 1,35 – dakle, ona je u odnosu na sve ostale procjene vrijednosti i dalje ostala "gotovo nevažna". Stoga bi se povećanje njezine važnosti u ovome slučaju radije moglo pripisati utjecaju statističke regresije negoli utjecaju konteksta, odnosno redoslijeda mjerenja.

Kod IV. tretmanske skupine kontekst je, uporabom "Ljestvice usmjerenosti na zadatak i na dostignuće", bio usmjeren vrijednostima "vlastita probitka". Specifične vrijednosti čija se važnost pritom značajno povećala i u ovome slučaju pripadaju u prvom redu sukladnim im tipovima "sigurnosti" i "tradicije", odnosno "zadržavanju tradicionalnih odnosa" (biti zdrav i biti pobožan), a dodatne tri vrijednosti čija se procijenjena važnost povećala pripadaju doduše drugim tipovima ("dobrohotnosti" i "univerzalizma"), no po značenju su im vrlo bliske (duhovni život, jedinstvo s prirodom i mudrost).

No zanimljivo je da se ove promjene u procjenama važnosti pojedinih specifičnih vrijednosti – kako je već i rečeno – nisu ni u jednom slučaju odrazile na višim razinama vrijednosne strukture, odnosno nisu dovele do promjena u hijerarhijskom poretku vrijednosnih tipova. Ali jesu, kako se pokazalo, dovele do povećanja prognostičke snage vrijednosti sa stavovima i ponašanjem, što je podatak koji sigurno otvara prostor za daljnja istraživanja.

Logika svih dosadašnjih teorija vrijednosti nameće zaključak da se prognostička snaga vrijednosti kao stabilnih, nadređenih kognitivnih struktura ne može mijenjati ovisno o redoslijedu primjene upitnika stavova i vrijednosti – no empirijski podaci to ipak potpuno ne potvrđuju, a dodatna sumnja u taj zaključak pristiže i na temelju rezultata ovog istraživanja.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 51-71

FERIĆ, I., KAMENOV, Ž.:
VRIJEDNOSTI KAO...

Važno je ipak naglasiti da rezultati ovoga istraživanja imaju i svoja ograničenja. Jedno se vezuje uz već ranije navedeni relativno malen broj ispitanika po pojedinim skupinama, dok bi se drugo moglo vezati uz same mjerne instrumente, točnije upitnike upotrijebljene za stvaranje konteksta. Naime, odabrani su instrumenti za koje je u ranijim istraživanjima utvrđeno da su značajno povezani s određenim tipom vrijednosti. Oni jesu provjerenih i dobrih metrijskih svojstva i podjednake duljine, no po svojoj se "prirodi" razlikuju. Eysenckova "Ljestvica društvenih stavova" mjeri isključivo stavove; "Ljestvica traženja uzbuđenja" i "Ljestvica usmjerenosti na zadatak i na dostignuće" mjere kombinaciju stavova, navika, preferencija i tendencija reagiranja u određenim zamišljenim situacijama, dok se "Ljestvica emocionalne empatije i altruizma" sastoji od dvije podljestvice, od kojih prva (ova koja se odnosi na emocionalnu empatiju), kao i prethodna dva instrumenta, mjeri kombinaciju stavova, navika i tendencija reagiranja, dok je druga podljestvica (altruizma) "bihevioralno specifična", jer od ispitanika traži davanje vrlo konkretnih izjava u vezi s njegovim prošlim ponašanjem. Iz tog su razloga u tekstu ovi upitnici nazivani jednim imenom "upitnici stavova/ponašanja".

Pretpostavka je bila da će odabrani upitnici imati podjednaku "snagu" pri stvaranju specifičnog konteksta, no moguće je da se njihovom upotrebom kontekst ipak nije dovoljno dobro naglasio ili pak da se u različitim tretmanskim skupinama nije podjednako dobro naglasio.

Stoga bi svakako u daljnjim provjerama nalaza ovoga istraživanja valjalo proučiti mogućnost primjene nekih drugih instrumenata ili drugih načina manipulacije kontekstom koje bi možda bile učinkovitije u naglašavanju konteksta, a samim time omogućile bi i davanje preciznijeg odgovora na pitanje ovisnosti vrijednosti o kontekstu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Bez obzira na napredak učinjen u smislu usavršavanja mjernih instrumenata, istraživači vrijednosti i dalje se sustavno susreću s pitanjem koliko su pojedinci (ispitanici) uopće svjesni svojih vrijednosti. O tom su pitanju pisani brojni radovi – mnoge teorije definiraju vrijednosti kao generalizirane, apstraktne ciljeve, a brojni autori smatraju da pojedinci uopće nisu svjesni svojih vrijednosti dok se ne nađu u nekoj konfliktnoj situaciji, ili situaciji donošenja odluke koja zahtijeva određeno promišljanje (npr. Kluckhohn, 1962.; Tetlock, 1986.; Schwartz, 1992.). Tek u takvim situacijama pojedinac postaje zapravo svjestan svojih vrijednosti; tek tada se vrijednosti aktiviraju i usmjeravaju pojedinčevo ponašanje. Pa ipak, pi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 51-71

FERIĆ, I., KAMENOV, Ž.:
VRIJEDNOSTI KAO...

tanje "osviještenosti" vrijednosti, iako često isticano, zapravo je relativno rijetko empirijski proučavano.

"Osviještenost" je često, međutim, proučavana u izučavanju stavova i ponašanja, gdje je utvrđeno da se stupanj povezanosti stavova i ponašanja povećava u situaciji kada se od ispitanika najprije traži da opiše svoje ranije ponašanje (prema određenom objektu), pa se zatim mjeri stav prema tom istom objektu, negoli kada se te dvije mjere primjenjuju obrnutim redoslijedom (Zanna, Olson i Fazio, 1981.). Objašnjenje ovoga "efekta" leži, naime, u činjenici da su konkretna ponašanja jasnija i manje apstraktna od stavova, pa stoga samoopažanje, razmišljanje i procjena vlastita ranijega ponašanja stvara kod pojedinca određeni kontekst na osnovi kojeg on onda jasnije zaključuje o svome stavu, čime se dobiva i jasnija i preciznija mjera stava. Ovo je izravno povezano i s Bemovom teorijom samopercepcije (Bem, 1972.), prema kojoj često o svojim stavovima zaključujemo na osnovi uvida u vlastito ponašanje.

Budući da su vrijednosti (za pojedinca) apstraktniji pojmovi i od ponašanja i od stavova, primijenimo li istu logiku na razinu mjerenja vrijednosti, postavlja se pitanje može li mjerenje ponašanja i stavova (prema određenom objektu) prije samog mjerenja vrijednosti stvoriti isti takav kontekst na osnovi kojeg bi ispitanici "zaključivali" o svojim vrijednostima.

Rezultati ovoga istraživanja pokazali su da su, u dva od četiri proučavana slučaja, vrijednosti mjerene pod utjecajem konteksta (dakle, nakon primjene upitnika stavova i ponašanja) iskazale bolju prognostičku snagu. Važno je pri tome napomenuti kako upotrijebljeni kontekst nije doveo ni do kakvih promjena u relativnom hijerarhijskom poretku vrijednosnih prioriteta – i to ni na razini 10 motivacijskih tipova ni na razini četiriju viših tipova vrijednosti. No iako su struktura i hijerarhija vrijednosnoga sustava ostale nepromijenjene i stabilne, određene promjene bile su zabilježene u smislu povećanja procjena manjega broja specifičnih vrijednosti (i to onih kompatibilnih, odnosno motivacijski sličnih vrijednosnom tipu kojem je kontekst bio usmjeren).

Moguće je stoga da stvaranje konteksta u kojem ispitanici prije samoga mjerenja vrijednosti promišljaju o vlastitim stavovima i ponašanju može imati ulogu u mjerenju izražnosti vrijednosti – ne u smislu da dovodi do promjena u vrijednosnim prioritetima (jer, vidjeli smo, upotrebom Schwartzova teorijskoga modela, struktura i hijerarhija vrijednosnoga sustava ostaju stabilnima), nego da pomaže u "osvješćivanju" vrijednosti, čime se onda dobiva i nešto preciznija mjera vrijednosti te nešto jasnija povezanost tih vrijednosti sa stavovima i ponašanjem.

LITERATURA

- Bem, D. J. (1972.), Self-perception theory. U: L. Berkowitz (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 6, 1-62), New York: Academic Press.
- Biel, A. (2003.), Environmental behaviour: Changing habits in a social context. U: A. Biel, B. Hansson i M. Martensson (ur.), *Individual and structural determinants of environmental practice*. Aldershot: Ashgate.
- Blackwood, P. (1991.), *Influencing value importance by increasing value accessibility*. Unpublished master's thesis. Department of Psychology, University of Western Ontario.
- Braithwaite, V. A. i Law, H. G. (1985.), Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 250-263.
- Burgess, S. i Blackwell, R. D. (1994.), Do values share a universal content and structure? A South African test. *South African Journal of Psychology*, 24, 1-12.
- Eysenck, H. J. (1954.), *The Psychology of Politics*. London: Routledge-Kegan.
- Eysenck, H. J. (1971.), Social attitudes and social class. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 10, 210-212.
- Feather, N. T. (1986.), Cross-cultural studies with the Rokeach Value Survey: the Flinders program of research on values. *Australian Journal of Psychology*, 27, 151-164.
- Ferić, I. (2002.), *Provjera postavki Schwartzove teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
- Gendre, E. i Dupont, J.-B. (1992.), Structure du questionnaire de valeurs de Schwartz. *Revue Suisse de Psychologie*, 51, 128-134.
- Hrubes, D., Ajzen, I. i Daigle, J. (2001.), Predicting hunting intentions and behavior: An application of the theory of planned behavior. *Leisure Sciences*, 23, 165-178.
- Inglehart, R. (1990.), *Cultural Change in Advanced Industrial Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kluckhohn, C. (1962.), Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. U: T. Parsons i E. Shills (ur.), *Toward a general theory of action*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Knafo, A. (2003.), *Value priorities in adolescence: Cross-cultural similarities and differences in 23 countries*. Paper presented at the: "Cultures in Interaction", VI. European Regional Congress, International Association for Cross-Cultural Psychology, 12-16 July, Budapest, Hungary.
- Knafo, A. i Schwartz, S. H. (2001.), Value socialization in families of Israeli-born and Soviet-born adolescents in Israel. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32 (2), 213-228.
- Knight, K. (1993.), Liberalism and Conservatism. U: J. P. Robinson, P. R. Shaver i L. S. Wrightsman (ur.), *Measures of Political Attitudes* (Vol. 2 of Measures of Social Psychological Attitudes). San Diego, CA: Academic Press.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 51-71

FERIĆ, I., KAMENOV, Ž.:
VRIJEDNOSTI KAO...

Kristiansen, C. M. i Hotte, A. M. (1996.), *Morality and the self: Implications for the when and how of value-attitude-behavior relations*. U: C. Seligman, J. M. Olson i M. P. Zanna (ur.), *The Psychology of Values. The Ontario Symposium*, Vol. 8. Hillsdale, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates.

Raboteg-Šarić, Z. (1993.), *Empatija, moralno rasuđivanje i različiti oblici prosocijalnog ponašanja*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.

Ray, J. J. (1980.), *The comparative validity of Likert, projective, and forced-choice indices of achievement motivation*. *The Journal of Social Psychology*, 111, 63-72.

Rokeach, M. (1973.), *The nature of human values*. New York: Free Press.

Rokeach, M. i Ball-Rokeach, M. (1989.), *Stability and change in American value priorities, 1968-1981*. *American Psychologist*, 44, 775-785.

Ros, M., Schwartz, S. H. i Surkiss, S. (1999.), *Basic individual values, work values, and the meaning of work*. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 49-71.

Schwartz, S. H. (1992.), *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.

Schwartz, S. H. (1994.), *Are there universal aspects in the structure and contents of human values?* *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.

Schwartz, S. H. (1996.), *Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems*. U: C. Seligman, J. M. Olson i M. P. Zanna (ur.), *The Psychology of Values. The Ontario Symposium*, Vol. 8. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Schwartz, S. H. i Bardi, A. (2001.), *Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective*. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 268-290.

Schwartz, S. H. i Bilsky, W. (1987.), *Toward a universal psychological structure of human values*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.

Schwartz, S. H. i Bilsky, W. (1990.), *Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.

Schwartz, S. H. i Boehnke, K. (2004.), *Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis*. *Journal of Research in Personality*, 38, 230-255.

Seligman, C. i Katz, A. N. (1996.), *The dynamics of value systems*. U: C. Seligman, J. M. Olson i M. P. Zanna (ur.), *The Psychology of Values. The Ontario Symposium*, Vol. 8. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Tetlock, P. E. (1986.), *A value pluralism model of ideological reasoning*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 819-827.

Zanna, M. P., Olson, J. M. i Fazio, R. H. (1981.), *Self-perception and attitude-behavior consistency*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 7 (2), 252-256.

Zuckerman, M., Eysenck, S. i Eysenck, H. J. (1978.), *Sensation seeking in England and America: Cross-cultural, age and sex comparisons*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 46 (1), 139-149.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 51-71

FERIĆ, I., KAMENOV, Ž.:
VRIJEDNOSTI KAO...

Values as Predictors of Attitudes and Behavior: Is there a Significant Effect of the Order of Measurement?

Ivana FERIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb
Željka KAMENOV
Faculty of Philosophy, Zagreb

Recent research suggests that the value system we construct is not entirely stable but very much dependent on the context in which we are asked to do it. Or, more precisely, that the individual value priorities change with the specific situational context. This work sought to examine the possible effect of situational context on the measurement of values, and to investigate if values measured under the effect of context can predict the attitudes better than the values measured without such context. An experiment was conducted, with subjects divided into 4 treatment and 4 control conditions. In the first session, the Schwartz Value Survey was used to measure the hierarchy and structure of values in all groups. In the second session, an additional four instruments (attitude and behavior measures) were used to create four different types of context, each targeted at one of the higher-order value types according to Schwartz. Subjects in treatment conditions were asked to complete one of the attitude/behavior measures before completing the Value Survey. Subjects assigned to control conditions filled out the questionnaires in the reversed order. Results show that the employed situational context produced significant changes in the rated importance of several specific values, but those changes did not affect the relative hierarchies of four higher-order types of values, or the 10 basic motivational types in any of the groups. As to the predictive strength of values, it was observed that the application of the attitude/behavior measure prior to the measurement of values did produce higher correlations between values, attitudes and behavior in two treatment situations, resulting in a higher predictive strength of values.

Key words: values, attitudes, predictive validity, order of measurement

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 51-71

FERIĆ, I., KAMENOV, Ž.:
VRIJEDNOSTI KAO...

Werte als Prädiktoren von Einstellungen und Verhalten: Ist die Reihenfolge von Messungen dabei von Bedeutung?

Ivana FERIĆ
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb
Željka KAMENOV
Philosophische Fakultät, Zagreb

Befunde neuerer Forschungen verweisen darauf, dass das individuelle Wertesystem möglicherweise nicht vollkommen stabil ist, sondern in hohem Maße vom Situationskontext abhängt. Das Ziel dieser Arbeit war zu ermitteln, ob Werte, die unter dem Einfluss eines bestimmten Kontextes ermittelt wurden, ein besserer Prädiktor für Einstellungen sind als Werte, die auf "klassische Weise" (ohne beeinflussenden Kontext) ermittelt wurden. Die Untersuchung wurde auf quasi-experimentaler Grundlage entworfen. Die Untersuchungsteilnehmer wurden in acht Gruppen: vier Probandengruppen und vier Kontrollgruppen eingeteilt. In der ersten von zwei Untersuchungsstufen wurde ein Fragebogen zur Ermittlung des Wertesystems nach Schwartz ausgefüllt, um die Werteprioritäten der Umfrageteilnehmer vor jeglicher Intervention zu ermitteln. Bei der zweiten Erhebung sollte zunächst in den Probandengruppen je ein Fragebogen zur Ermittlung von Einstellungen und Verhalten ausgefüllt werden, die man eigens zur Schaffung eines spezifischen Kontextes ausgesucht hatte; den Kontrollgruppen wurden dieselben Fragebogen erst nach einer erneuten Messung der Werte nach Schwartz vorgelegt. Die Ergebnisse zeigten, dass unter dem Einfluss eines bestimmten Kontextes die Bedeutung einzelner spezifischer Werte höher eingeschätzt wurde. Diese Unterschiede machten sich jedoch bei den höher rangierenden Werten nicht bemerkbar, d.h. die Hierarchie der Wertetypen blieb unangetastet. Allerdings kam es in zwei Fällen zu einer gesteigerten Prognostizierbarkeit der Werte und einer besseren Verbundenheit zwischen Wertebeurteilungen einerseits und Einstellungen und Verhalten andererseits.

Schlüsselwörter: Werte, Einstellungen, Prognostizierbarkeit, Reihenfolge von Messungen